

כג. הדלקת נרות חנוכה בערב שבת

בכל שנה, לפחות פעם אחת, הדלקת נרות חנוכה חלה בערב שבת. הדלקה ביום זה מעוררת שתי שאלות הקשורות זו לזו: השאלה הראשונה נוגעת לזמן ההדלקה שהרי לא ניתן להדליק לאחר כניסת השבת מצד הלכות שבת, אך מבחינת הלכות חנוכה זמן הדלקת הנרות הוא לאחר כניסת השבת! השאלה השניה נוגעת לסדר הפעולות ביום זה, לאור הנחיית חלק מהפוסקים להקדים את תפילת מנחה להדלקת נרות חנוכה. בפרק זה נעסוק בשתי שאלות אלו וביחס ביניהן, ונבחן מהי ההנהגה הראויה בהדלקת נרות חנוכה בערב שבת.

הרחבת השבת

מקובל שיש להקדים את הדלקת נרות חנוכה לנרות שבת. נראה כי ההבנה הפשוטה לסיבת הקדמת הדלקת נרות חנוכה נוגעת לכך שלא ניתן להדליק לאחר כניסת שבת. אנו מקדימים את ההדלקה בפרק הזמן המינימלי לפני השבת, ומדליקים בסמיכות לכניסתה או לכל הפחות לאחר פלג המנחה.

כאשר מכניסים שבת מוקדם עולה שאלה מהו מעמד פרק הזמן שנוסף לשבת לפני רדת השמש; האם היום מורחב ומתפשט ליום השישי או שמא מדובר על הרחבה של הלכות שבת אך לא הפיכת יום שישי ליום השביעי. ההשלכה ההלכתית לשאלה זו נוגעת למשמעויות הלכתיות הנוגעות לתחומים הלכתיים אחרים, כדוגמת הלכות תפילה והלכות נידה?¹

הדלקת נרות חנוכה אינה נוגעת ישירות להלכות שבת, אך ניתן לראות את ההדלקה כמעשה מצווה הסמוך לשבת וקשור ליום השביעי ולא ליום שישי. לפי השיטות הסוברות שגם הדלקת נרות שבת אינה הופכת את פרק הזמן עד רדת השמש לשבת לכל נושא, נראה שגם הדלקת נרות חנוכה אינה מגדירה זאת. גם לשיטות המרחיבות את משמעות הדלקת נרות שבת, יש מקום רב לחלק בין הדלקת נרות שבת ובין הדלקת נרות חנוכה, כפי שנרחיב בהמשך.

הדלקת נרות חנוכה בערב שבת בבית הכנסת

הראשונים לא התייחסו לשאלת סדר הזמנים בין הדלקת נר חנוכה ותפילת מנחה בערב שבת. נראה כי שתיקת הפוסקים בנושא מעידה שאין צורך בהתייחסות מיוחדת בשבת חנוכה ונוהגים בה כבכל שבת.

1. לחלק מהשיטות מהשקיעה ולחלק מצאת הכוכבים.
2. בנספח לפרק זה נרחיב בשאלה זו ובמחלוקות האחרונים בנושא.

המקור הראשון שאנו מוצאים שהתייחס לנושא הוא בספר אבודרהם לגבי הדלקה בבית הכנסת. בימות השבוע מדליקים נרות בבית הכנסת בין תפילת מנחה לערבית. בפרק זמן זה מתחיל חיוב ההדלקה, ומדובר על פרק זמן שבו נוכח קהל משמעותי. לעומת זאת, בערב שבת כותב האבודרהם לנהוג בדרך שונה:

ונהגו להניח נר חנוכה באמצע בית הכנסת ומדליקין אותה בין תפלת מנחה לתפלת ערבית. ובערב שבת מדליקין אותה קודם המנחה עד שלא יתפללו הקהל. ובמוצאי שבת מדליקין אותה אחר שמבדיל על הכוס ואח"כ אומר יפתח ה' לך וגו'.

(סדר הדלקת נר חנוכה)

השולחן ערוך לא התייחס לנושא זה, והרמ"א מביא את דברי האבודרהם להלכה כיש נוהגים להדליק בערב שבת לפני מנחה (סימן תרעא). בדבר זה ישנם מנהגים שונים, ויש שנהגו להדליק אחרי תפילת מנחה, וכותב המגן אברהם (ס"ק י) שאם יש חשש שיסיימו את תפילת מנחה לקראת שקיעת החמה אז לפי כולם יש להקדים ולהדליק לפני מנחה. במקרה זה, גם אם לא יהיו אנשים בהדלקה, יהיה פרסומי ניסא כאשר יראו את הנרות דולקים.

האבודרהם התייחס בדבריו רק לסדר התפילה והדלקת נרות בבית הכנסת. מדבריו נראה שהציבור לא התפלל מנחה מוקדמת, שהרי התפילה הייתה לאחר הדלקת הנרות ובסמוך לשקיעה. בדברי הראשונים לא מצאנו התייחסות לגבי סדר היום של היחיד בנוגע לתפילת מנחה והדלקת נרות חנוכה, ונראה כי הדליקו נרות בכיתם סמוך לשבת ולאחר מכן התפללו מנחה ככל שבת.

הדלקת נרות חנוכה ותפילה מנחה

השולחן ערוך כותב (או"ח תרעא, א) שבערב שבת מדליקים קודם נר חנוכה ולאחר מכן נר שבת. סדר ההדלקות נובע מהשיטות הסוברות שמקבלים שבת בהדלקת נרות, ולכן אם ידליקו נר שבת לפני נר חנוכה אז יקבלו עליהם שבת ויאסרו במלאכה (ט"ז ס"ק א), או כלשונו של ערוך השולחן - 'דלא נאה אחר הדלקת נר של שבת לעשות מלאכת חול'. בדברי האחרונים מצאנו שכתבו להקדים את תפילת מנחה בערב שבת לפני נרות חנוכה, והזכירו בדבריהם שתי סיבות:

... משמע בביתו בערב שבת יתפלל מנחה תחלה ואח"כ ידליק נרות, מטעם דמפלג הוה לילה באפש' כבסימן תער"ב (מג"א ב), משא"כ אם מתפלל מנחה אח"כ הוה כתרתי דסתרי אהדידי. ובה"כ שאני דרק פרסומי ניסא לרבים, וצ"ע קצת בזה. ויראה אם אפשר ליה בביתו יתפלל מנחה קודם וגם בבה"כ לכתחילה עושין כן.
(פרי מגדים אשל אברהם תרעא, י)

הפרי מגדים כותב שיש להקדים ולהתפלל מנחה גדולה בערב שבת בגלל 'תרתי דסתרי'. כאשר האדם מדליק נר חנוכה הוא משתמש בפרק הזמן של מפלג המנחה כלילה, ולכן הוא אינו יכול להתפלל כבר תפילת מנחה. בדברי הפרי מגדים טמונים שתי נקודות הנחה:

- א. כאשר אדם מדליק נרות חנוכה מפלג המנחה הוא מגדיר זמן זה כלילה.
 ב. כאשר האדם מגדיר את פרק הזמן מפלג המנחה כלילה, אז פרק זמן זה נחשב כשבת לכל הלכותיה.

נראה שיש לדון בשתי נקודות ההנחה העומדות בבסיס דברי הפרי מגדים. ראשית, ראינו בתחילת הפרק שאין זה הכרחי שהגדרת פרק זמן כלילה מצד הלכות חנוכה, תשפיע על הלכות תפילה כפי שאין הכנסת שבת משפיעה בהכרח על תפילת מנחה. בנוסף לכך, מדברי השולחן ערוך עולה שהדלקת נר חנוכה אינה מגדירה את הזמן כשבת שהרי אפשר להדליק נרות, וממילא למה שלא יהיה ניתן להתפלל מנחה.

נקודת ההנחה השנייה אומרת שניתן להקדים את זמן הדלקת נרות החנוכה לפלג המנחה הואיל וזמן זה מוגדר כלילה. לפי הסבר זה עקרונית בכל יום ניתן להקדים את ההדלקה לפני שקיעת החמה, כפי שעולה בדברי הרשב"א:

הא דאמרינן מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. מסתברא דלאו עיכובא הוא לומר דקודם לכן אם רצה להדליק אינו מדליק, דהא ודאי אילו רצה להדליק מדליק סמוך לשקיעת החמה דהא איכא פרסומי ניסא, וכענין שאמרו לקמן (כ"ג ב') בנר שבת דעמוד האש משלים לעמוד הענן ולומר דבמדליק סמוך לשקיעה איכא היכר דלצורך שבת מדליקו והכא נמי דכוותה, אלא דעיקר מצותה לחייבו להדליק אינה אלא משתשקע החמה, והראיה הדלקת נר חנוכה בערב שבת דעל כרחין מקדים עם חשיכה... וקיימא לן כוותיה הלכה למעשה, אלא ודאי מצוה קאמר ואילו רצה להדליק עם חשיכה מקדים. (שבת כא, ב)

לפי דברי הפרי מגדים פרק הזמן מפלג המנחה נחשב כלילה ואנו מקדימים את זמן ההדלקה. בדברי השערי תשובה מופיע הסבר שני להקדמת תפילת מנחה להדלקת נרות חנוכה:

יש לזוהר להתפלל מנחה בערב שבת של חנוכה ואח"כ להדליק נרות חנוכה, כי תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים, ונר חנוכה זכר לנס הנעשה בנרות המנורה הנדלקת אחר תמיד של בין הערבים.

נרות חנוכה הם כנגד הדלקת המנורה במקדש, ולכן זמן ההדלקה הראוי הוא לאחר תפילת מנחה. על טעם זה יש להעיר שתי נקודות; ראשית, ראינו לעיל בפרק כא שראיית הדלקת נר חנוכה כזכר למנורה אינה מקובלת בדברי הראשונים, ואולי אף משקפת גישה שנדחתה מהערוץ המרכזי של ההלכה. שנית, לאור זאת האם ראוי להחמיר בכל יום להדליק בבית בין מנחה וערבית ולא לאחר תפילת ערבית, שהרי תפילת ערבית היא כנגד שריפת הדשן?

נראה כי דברי האחרונים בעניין זה הינם לחומרא וכהנהגה טובה (ראו משנה ברורה ס"ק ב), אך עיקר הדין כמנהג המקובל בכל שבוע להתפלל מנחה בכניסת השבת. כך גם עולה מדברי ערוך השולחן שלא הזכיר הנהגה זו בסימן תרע"ט, ובסימן תרע"א הביא את הגישות

השונות לגבי הדלקה בבית הכנסת ולא התייחס לשינוי הנדרש בסדר היום מצד תפילת מנחה והדלקת נרות חנוכה בבית.

הדלקת נרות חנוכה וזמן החיוב

זמן הדלקת נרות חנוכה הוא כאשר יש להם היכר, מרדת החשיכה. כיצד ניתן להדליק לפני שקיעת החמה או צאת הכוכבים? ראינו בדברי הרשב"א גישה הרואה בפרק הזמן של מפלג המנחה, אחר הצהריים המאוחרות, זמן המקדים את החשיכה, כתחילת זמן הדלקת נר חנוכה. לכן, כאשר אדם מדליק בפרק זמן זה הוא יכול להיחשב כמדליק בזמנה.

מנגד, בראשית דברינו הסברנו את הדלקת נר חנוכה בערב שבת כאילוץ והיות שזה הזמן האחרון שאפשר להדליק. לפי גישה זו זמן הדלקת נר חנוכה הינו מאוחר יותר, ובערב שבת אנו נאלצים להקדים ולהדליק. השלכה הלכתית בין שתי הגישות תהיה במקרה שנר חנוכה נכבה לפני שקיעת החמה; האם האדם יצא ידי חובת הדלקת נר חנוכה?

גישה שלישית מצאנו בדברי תרומת הדשן, שדן בשאלה זו:

שאלה: הא דקיימא לן בנר חנוכה כבתה אין זקוק לה. אם כבתה בע"ש קודם קבלת שבת, שהרי צריכים לדלוק מבעוד יום זקוק לה כה"ג או לאו?

תשובה: יראה דאין זקוק לה אפילו כה"ג. ואע"ג דכתב במרדכי שם דמצות נר חנוכה מסוף שקיעת החמה ואילך, והיינו צאת הכוכבים ולא קודם, משום דשרגא בטיהרא מאי אהני ליה. וא"כ עיקר מצות נר חנוכה אינה בשעת הדלקה מבעוד יום, אלא בשיהוי הדלקה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה. ולכך היינו יכולין לומר דאם כבתה קודם התחלת קיום המצוה זקוק לה. אמנם מדמברכינן מבעוד יום אקב"ו להדליק נר חנוכה, ואע"ג דאכתי ליכא מצוה, ע"כ היינו טעמא דמשום דא"א בענין אחר חשיבא הכשר מצוה... הא קמן דחשיב קיום העשה בהכשר מצוה כמו במצוה עצמה, ולכך מברכינן עליה. ולהכי נמי אי כבתה אין זקוק לה, שהרי כבר הותחלה המצוה בהכשר... (סימן קב)

תרומת הדשן מסביר שזמן נר חנוכה הוא משקיעת החמה, לכן לא מקיימים את המצווה בפרק הזמן של פלג המנחה. אך מעשה ההדלקה נחשב הכשר מצווה ואם הנר כבה לפני זמן קיום המצווה (שהוא משקיעת החמה), אין צורך להדליק הואיל והכשר המצווה מספיק, שכבר התחילו בעשייתה.

לפי גישת תרומת הדשן דין 'כבתה אין זקוק לה' רלוונטי גם בהדלקה מוקדמת אך לא מפאת הקדמת זמן המצווה. לפי תרומת הדשן לא שייך לחשוש ל'תרת' דסתרי' שהזכיר הפרי מגדים, הואיל ואין כאן הגדרת פרק היום שלפני השקיעה כשבת, אלא רק מעשה של הכשר מצווה³.

3. חלוקה נוספת בין זמן חלות המצווה וזמן ביצוע מעשה המצווה עולה לאור דברי הנימוקי יוסף

אחרית דבר

הדלקת נרות חנוכה בערב שבת עומדת בבסיס סתירה בין שתי עקרונות: ראשית, הדלקת הנרות נועדה לצורך קיום המצווה ביום השבת. שנית, אנו מקבלים שבת בהדלקת נרות שבת ולא בנרות חנוכה, כך שלא ניתן להפוך את פרק הזמן שלאחר הדלקת נרות חנוכה להרחבה של השבת, שהרי עדיין לא הודלקו נרות שבת ולא הוכנסה שבת.

על מנת להתמודד עם שאלת הגדרת הזמן שלאחר הדלקת נרות חנוכה הציעו חלק מהאחרונים להקדים את תפילת מנחה, כך שפרק הזמן שלאחר ההדלקה ייחשב כשבת. לפי הבנה זו יוצאים ידי חובה בהדלקה זו הואיל וניתן להקדים את יום השבת ולהתחילו במועד מוקדם יותר החל מפלג המנחה.

ברם, פתרון זה אינו מופיע בדברי הראשונים וגם לא כל הפוסקים הזכירו אותו. נראה כי רוב הפוסקים הבינו בצורה שונה את יסוד דין הדלקת נרות חנוכה בערב שבת. לשיטתם, אנו מקדימים את הדלקת הנרות ומבצעים הכשר מצווה, אך מעשה המצווה חל לאחר מכן. הדלקת נרות אינה מגדירה את המשך היום כהרחבה של יום השבת להיבטים הלכתיים נוספים (כדוגמת תפילה ואיסור מלאכה), אלא רק לעניין דיני חנוכה. לכן מי שמעוניין להחמיר ולהתפלל מנחה מוקדמת בערב שבת חנוכה רשאי, אך מעיקר הדין ניתן להתפלל כסדר המקובל בכל שבתות השנה.

